

**פרופ' יהודה באואר, יועץ אקדמי ליד ושם ולכוח המשימה לשיתוף פעולה בין-לאומי
בחקר השואה והנצחתה נאם את הנאום המרכזי בפני עצרת האו"ם ב 27 בינואר 2006 -
יום הזיכרון הבין-לאומי להנצחת קרבנות השואה.**

ב 27 לינואר, 1945, הצבא האדום שיחרר את מחנה הריכוז וההשמדה אושוויץ. אך לא היה בכך כדי לסיים את מרחץ הדמים של מלחמת העולם השנייה, אשר גבתה את חייהם של כ-35 מיליון איש, ברובם אזרחים. המלחמה נמשכה שלושה חודשים נוספים. עשרה ימים לפני שחרור אושוויץ, 58,000 אסירים הוצעדו מן המחנה, משום שהנאצים לא רצו שהם יעברו בחיים לידי כוחות המשחררים. תחת זאת הם נאלצו לצעוד במה שנודע אחר כך כ"צעדות המוות". כמחצית מהם מתו בדרך. הם השאירו אחריהם אפר ושרידים של למעלה ממיליון בני אדם, מתוכם למעלה ממיליון יהודים, אשר הומתו ברובם בגז רעיל, וכ 7,000 אסירים, חולים וגוססים, כולל ילדים יהודים וצוענים אשר רופאים גרמנים ערכו בהם ניסויים רפואיים רצחניים.

מה גרם למלחמה הזאת - העימות הקטלני ביותר בהיסטוריה האנושית עד היום? לא היה זה עניין כלכלי בעיקרו. גרמניה הנאצית כבר התאוששה מן המשבר הכלכלי של שנות השלושים. האבטלה מוגרה, איכות החיים של שנות העשרים חזרה פחות או יותר והיתה במגמת עלייה. גרמניה אף לא היתה מאוימת על ידי אף מדינה אחרת – להיפך, היא היתה זאת שאיימה על מדינות אחרות. גם העם הגרמני לא היה מעוניין במלחמה, כפי שצינו פה אחד כל המשקיפים מהצד של התקופה.

המלחמה נגרמה על ידי ההנהגה הנאצית מסיבות אידיאולוגיות טהורות, שנשענו על שני יסודות עיקריים:
האחד, הרצון לשלוט על אירופה ובאמצעותה על העולם כולו, ולכונן היררכיה גזעית עולמית שבמסגרתה ישלטו העמים הנורדים של הגזע הארי, וכל שאר העמים יסורו למרותם. לשם כך, אירופה המזרחית היתה אמורה להיכבש ואוכלוסיות גרמניות להתיישב בה. זאת על מנת להבטיח את ניצול המשאבים החקלאיים והתעשייתיים של אזורים אלו לטובת גרמניה ובכך להבטיח את עליונותה על פני כל אויביה. הפולנים והרוסים ועמים אחרים יועדו להיות עבדים, המשועבדים לתועלתו של הגזע העליון.

היסוד השני המרכזי באידיאולוגיה הנאצית היה האנטישמיות. הנאצים ראו ביהודים את השטן ששלט בכל אויביה של גרמניה. הם ראו בקצה אחד את היטלר, הישו החדש, המושיע המנהיג את האנושות, ובקצה השני עמדו היהודים השטניים, המנסים בכל דרך למנוע את התגשמות האוטופיה הנאצית בכל העולם. בשם החזון האוטופי הזה של סדר עולמי גזעני חדש, שוכנע הרוב המכריע של העם הגרמני לנטוש אמות מידה מוסריות, ובדרך להגשמת

החזון לבצע רצח המוני, כולל ביצוע השמדת עם כנגד שלושה עמים לפחות: כנגד הפולנים, כנגד הצוענים וכנגד היהודים.

אל לנו לשכוח שאוטופיות הורגות. אוטופיות קיצוניות ואוניברסאליות, כמו הנאציזם - סוציאליזם, הקומוניזם ובימינו הקיצונים התומכים בטרור עולמי, הורגים באופן רדיקאלי ואוניברסאלי.

האידיאולוגיה האנטישמית הנאצית התבססה על סילוף של הנצרות. היא היתה אנטי נוצרית, משום שישו וחסידיו באו מהיהדות. הנאציזם פיתח מסורות נוצריות אנטישמיות, כמו האגדה על הקשר היהודי העולמי אשר מוקמת לתחייה היום על ידי תורות איסלאמיות קיצוניות. האנטישמיות הנוצרית צמחה בעת העתיקה מתוך המאבק בין הנצרות ליהדות על לבם של הרומאים והיוונים. ההאשמות ההדדיות התחלפו במדיניות רצחנית כאשר הנצרות הפכה להיות דת המדינה והשתמשה בכוחה של המדינה על מנת לכפות את רעיונותיה. במרוצת הזמן, נוספו המצאות ועלילות חדשות, כמו עלילות הדם שהאשימו את היהודים בכך שהם רוצחים ילדים לא יהודים על מנת להשתמש בדמם להכנת מזונם – אמונה תפלה מסוכנת שמופצת גם כיום בקרב החוגים הקיצוניים שמעודדים טרור עולמי.

אך הנצרות והאיסלאם מעולם לא תכננו להשמיד את היהודים. מלאכה זאת הושארה לידיהם של חוגים חילוניים אנטי-נוצריים של משכילים אירופאים – חוגים אשר היו מתוסכלים וממורמרים ממשברים שנגרמו כתוצאה מתהליכים כלכליים וחברתיים.

האידיאולוגיה הנאצית היתה אפוא הכוח שהניע את הכמיהה הגרמנית למלחמה. שיקולים פרגמטיים היו בנמצא, אך הם היו משניים בלבד. אין הגזמה באמירה שמלחמת העולם השנייה, מותם של עשרות מיליוני בני אדם, הרס המדינות והתרבויות שלהן והעינויים והרצח של ילדים ומבוגרים נגרמו בחלקם בשל השנאה ליהודים. את כל אלו שמהססים כיום לפעול כנגד תעמולה אנטישמית בכל מקום אשר היא מופיעה, צריך לשאול את השאלה הבאה: האם לא למדתם את הלקח? האם אינכם יודעים כי זהו רעל קטלני אשר הורג בני אדם, כולל את אלה שמפיצים אותו? חלק מן המדינות, כמו למשל 55 חברות ה- **OSCE** - (**Organization for Security and Co-operation in Europe**), שהתחייבו להילחם באנטישמיות, הפנימו את משמעות הדבר.

אשוויץ הפכה, ובצדק, לסמל הרשע. עבור העם היהודי זהו בית הקברות היהודי הגדול בעולם – בית קברות ללא קברים. אך לא רק בני אדם אבדו במחנות ההשמדה, כאילו אין די

בכך. הניסיון היה לבער את התרבות היהודית, תרבות ומסורת אשר מהוות את אחד מהיסודות של התרבות המודרנית.

קיימים שני היבטים לרצח העם היהודי – הוא השואה. האחד הוא המיוחד שבגורל היהודי, והשני הוא ההשלכות האוניברסליות. אלו שני צדדים של אותו המטבע. היהודים היו הקרבנות הספציפיים של רצח העם אך ההשלכות הן אוניברסליות, כי אין לדעת מי יהיו היהודים בפעם הבאה.

כמובן שקיימות הקבלות בין השואה לרציחות עם אחרות. העיקרית שבהן היא הסבל שחוו הקרבנות. רצח הוא רצח, רצח ילדים הוא רצח ילדים, עינויים הם עינויים, אונס הוא אונס, רעב, מחלות והשפלה אחד הם בכל מקום. אין הדרגתיות ואף רצח עם אינו עדיף או פחות ממשנהו. ההקבלה השנייה היא שכל רצח עם מבוצע באמצעים הטכניים והבירוקרטיים הטובים ביותר העומדים לרשות מבצעיו. רצח העם המתרחש כיום בדארפור מבוצע באמצעות הפגזות אוויריות, נעשה שימוש בטלפונים סלולאריים, וגם בבירוקרטיה הממשלתית המסייעת לרצח ומונעת התערבות חיצונית. ברואנדה, רצח העם בוצע בעידוד תחנת הרדיו המרכזית. הוא גם נשען על הבירוקרטיה הממשלתית, שנבנתה על פי מודל אירופאי, בידי אינטלקטואלים אשר למדו בחלקם באוניברסיטאות בצרפת, בלגיה וקנדה. גרמניה הנאצית השתמשה בבירוקרטיה מודרנית ובאמצעים הטכנולוגיים החדשים ביותר שעמדו לרשותה. להוטו ברואנדה ולג'אנג'אוידבדארפור לא היה ואין גם כיום גז. לגרמנים היה, והם השתמשו בו. אכן, אמת היא שהשואה התרחשה בלב ליבה של התרבות האירופאית והאנושית ושמבצעה העיקריים צמחו מאותו מקום ממנו צמחו כמה מההישגים התרבותיים החשובים של האנושות. העם הגרמני הצמיח את קנט ואת הגל, את מוצארט ובטהובן, את ברהמס, דירר ופלנק. למרבה הצער, אלו לא היו שמות האנשים שהנהיגו את גרמניה בשנות השלושים והארבעים. העובדה שטרגדיה זו התרחשה במרכז של תרבות כביכול מתקדמת היתה חסרת תקדים. אך עובדה היא, שהיא הוצאה אל הפועל באמצעים הטכניים הטובים ביותר שעמדו לרשותה – זה המשותף לכל רציחות העם.

לפי מחקרים קיימים, נרצחו במאה שעברה לפחות 91 מיליון אזרחים, ויש אומרים הרבה יותר, ע"י ממשלות וארגונים פוליטיים. בנוסף, מתו כ-34 מיליון חיילים במלחמות במאה זו, כולל שתי מלחמות העולם. משמעות הדבר היא, שמספר האזרחים שנרצחו גדול פי כמה ממספר החיילים שמתו. כ-38 מיליון מהם מתו במה שאמנת האו"ם למניעת רצח עם משנת 1948 מגדירה בתור רציחות עם, קרי - ג'נוסייד. מתוכם, קרוב לשישה מיליון יהודים נרצחו ברצח העם הקיצוני ביותר שאירע עד היום.

מדוע השואה היא המקרה הקיצוני והחמור ביותר? מדוע אנשים מביעים עניין עצום בטרגדיה זאת במיוחד? מדוע יש שיטפון של סיפורים, הצגות, סרטים, תכניות טלוויזיה, אמנות,

מוסיקה וכמובן מחקר היסטורי, סוציולוגי, פילוסופי, פסיכולוגי ואקדמי אחר על השואה, שיטפון שאין לו כנראה תקדים בעיסוק במאורע היסטורי?

אני סבור שהסיבה נעוצה בכך שגם אם יסודים מסוימים חוזרים בכל רציחות העם, יש יסודים בשואה שהם חסרי תקדים. יש חמישה יסודים כאלו, לבד מן העובדה שהאירוע התרחש במרכז התרבות האנושית:

אחד- הרודפים ניסו למצוא, לרשום, לסמן, להשפיל, לנשל, לרכז ולרצוח את כל מי שהיו לו שלושה או ארבעה סבים וסבתות יהודים, רק בשל היותו יהודי. אין לכך תקדים. שניים - הרצח תוכנן להתבצע בסופו של דבר, בכל מקום בעולם. כלומר, לראשונה בהיסטוריה היה ניסיון לערוך רצח עם אוניברסאלי.

שלושה - היתה אידיאולוגיה מאוד יוצאת דופן. כמובן שבכל רצח מנסים לעשות רציונליזציה על ידי אידיאולוגיה המבוססת תמיד על יסודות פרגמטיים מסוימים – כלכליים, חברתיים, פוליטיים או צבאיים. כך ברואנדה, אידיאולוגיה הדוגלת בעליונות ההוטו צמחה מתוך רקע פרגמטי של מאבק כוח אמיתי בתוך הממסד ההוטי ואיום צבאי ממשי של פלישה של כוחות שאוישו ברובם על ידי בני הטוטסי הנרדפים. אך אצל הנאצים, היסודות הפרגמטיים היו שוליים בלבד. הם לא רצחו את היהודים מפני שהם רצו לשים את ידם על רכושם. הם שדדו את רכושם תוך כדי הניסיון להיפטר מהם, בתחילה על ידי הגירה כפויה, אחר כך על ידי גירוש ולבסוף על ידי רצח. הם רצחו פועלי חימוש יהודים גם כשהיו זקוקים לכל זוג ידיים עובדות לאחר התבוסה בסטלינגרד בראשית 1943. הם רצחו את האנשים בגטו לודז' ב-1944 כאשר אלו ייצרו כמעט עשירית מהביגוד של הצבא הגרמני. הם רצחו עובדי כפייה יהודים בזמן שאלו סללו כבישים עבור הצבא הגרמני. אם הם היו נוהגים על פי עקרונות כלכליים - קפיטליסטים, הם היו שודדים את הרכוש היהודי ואחר כך מנצלים את כוח העבודה היהודי לתועלתם, כפי שעשו עם הפולנים, למשל. אפס, הם היו צריכים לרצוח את היהודים בהתאם לאידיאולוגיה שלהם. באידיאולוגיה הנאצית היו סממנים של סיוטי לילה. הם האמינו בקיומה של קנוניה יהודית עולמית – בבואה של הרצון שלהם, הגרמנים, לשלוט בעולם. אותה בדוטה עתיקת יומין הומצאה מחדש בתור הזיוף הידוע לשמצה בשם "הפרוטוקולים של זקני ציון". מסמך זה, אשר נכתב בראשית המאה העשרים על ידי משטרת רוסיה הצארית, אומץ על ידי הנאצים, ומופץ ברבים עד היום הזה ברחבי העולם על ידי תנועות ומשטרים אנטישמיים. הם האמינו בעלילה על הטקס של רצח ילדים לא יהודים על ידי יהודים – סיפור אימים נוסף אשר עדיין מרעיל את דעתם של רבים ברחבי העולם. רצח העם היהודי, אם כן, התבסס על סיוטים שהפכו לאידיאולוגיה ואין לכך תקדים בהיסטוריה. ארבע, היה רעיון אוטופי על היררכיה עולמית גזעית שכנגדה ניצב אויב אחד ושטני, היהודים. ועל כן הם היו צריכים להיות מושמדים. אין דבר כזה - 'גזעים'. כולנו במקור הגענו מאפריקה.

ילידים באוסטרליה, רוסים, אמריקאים, סינים, אלברט איינשטיין – כולנו נצר לאותה השושלת. התורה הנאצית הכביכול- מדעית תכננה אוטופיה שהובילה לרצח העם היהודי. חמש, היהודים הם הנצר האחרון לשלושת היסודות של מה שקוראים בטעות 'התרבות המערבית'. דהיינו, אתונה, מחוללת האסתטיקה, השירה, הספרות, הארכיטקטורה והפילוסופיה; רומא, שהנחילה את הרעיון של מדינת מסודרת וגם פיתחה ספרות, ארכיטקטורה ועוד, מהם למדה התרבות המודרנית; וירושלים, עם נביאיה ועקרונות המוסר שלהם, המייצגים את שאיפותיה של האנושות. היוונים והאיטלקים של ימינו אינם דוברים יוונית עתיקה או לטינית. הם נושאים תפילה לאלוהים אחרים וכותבים ספרות שונה. אך היהודים עדיין דוברים את שפתם העתיקה ותרבותם כיום היא המשך ישיר לתרבותם העתיקה. הנאצים התנגדו במודע לכל הערכים של התרבות האירופאית, כגון ליברליזם, דמוקרטיה, סוציאליזם והומניזם וביקשו להרוס אותם. הם ראו ביהודים סמל לערכים הללו שהם ביקשו לחסל. התוצאה הייתה רציחתם של האנשים שסימלו ערכים אלו.

אך טבעי הוא שחסידיה של היטלר כיום ואויבי הדמוקרטיה יכחישו את השואה. הסכנה הגדולה היא בכך שאלו התומכים בטרור עולמי, ובהם גם נשיא של מדינה החברה כאן באו"ם, מאיימים שוב בשואה על העם היהודי. אתם יכולים לומר שאלו רק דיבורים. אך מניסיון העבר למדנו שכאשר אנשים אמרו שהם רוצים לבצע רצח המוני, הם באמת התכוונו לכך.

השואה היתה מאורע חסר תקדים, ואנו קיוונו שהיא תהפוך להיות תמרור אזהרה, לא תקדים. אבל המציאות טפחה על פנינו. היא היתה לתקדים, ורציחות עם נוספות באו אחריה. מה זה אומר על האנושות, מה זה אומר על ארגון האומות המאוחדות? כאשר הייתי בן חמש, אמרתי לאמי: אמא, יפה את לא, אבל את שלי. האו"ם אינו יפה, אבל הוא שלנו. הוא האו"ם הטוב ביותר שיש לנו, אין אחר. במקום לזלזל בו או לבקר אותו עד עפר, הבה ננסה לשפר אותו כדי שיענה יותר על ציפיותינו. האם קיים סיכוי שנצליח למנוע רציחות עם נוספות, מתוך הבנת המקרה של רצח העם היהודי ורציחות עם אחרות שבאו אחרי כן? האם נטייה לרצוח עוד ועוד טבועה בתוך כל אחד מאיתנו?

אני חושב שבבני אדם אכן קיים היצר להרוג, אם בודדים ואם קבוצות, ועובדה היא שאנו היונקים היחידים שהורגים את בני מינם במספרים עצומים. ניתן לייחס עובדה זאת להתפתחות המיוחדת של בני מינו, כאשר אנו מגינים על עצמנו, על משפחתנו, שבטנו, עמנו והטריטוריה שלנו מפני אויבים אמיתיים או מדומיינים על ידי השמדתם. אם לא היה בנו היצר הזה, כיצד ניתן להסביר את העובדה שבכל החברות נחקקו חוקים כנגד רצח? אם לא היתה לנו הנטייה לרצוח, חוקים אלו היו מיותרים. בתהליכי חינוך וחיברות שונים, ותהליכים

היסטוריים שונים של קהילותינו, כולנו עלולים היינו להפוך לרוצחי המונים. ואם כך הדבר, האם יש איזו שהיא דרך למנוע התפרצויות של רציחות עם המוניות בעתיד? השואה היא אחת מרציחות העם שנותנת תשובה לשאלה זו: ביד ושם, המוסד היהודי והישראלי להנצחת השואה, יש בידינו למעלה מ-21,000 שמות של בודדים וקבוצות אשר הצילו יהודים. ואגב, מספרם האמיתי הוא כנראה פי עשרה אך איננו יודעים את שמותיהם של כולם. הם היו רק אחוז קטן מכלל האוכלוסייה האירופאית שלא עזרה לחבריה האזרחים היהודים. אך הם הראו שקיימת חלופה, שקיימת בנו גם האפשרות לבוא ולהציל אנשים אחרים, גם תוך סיכון חיינו שלנו. הסיבה הבסיסית שאתם ואני נמצאים כאן היום היא שאנחנו רוצים לעשות כל שביכולתנו להניא אנשים מלהתקרב לקוטב הרצחני שבתוכנו ולהתקרב לקוטב השני. וידוע שחסידי אומות העולם כמו בשואה הופיעו גם במקרים אחרים של רצח עם.

ברשותכם, אביא בפניכם סיפור: בעיירה קטנה בשם קורניץ, במה שהיום בלרוס, חיו 1,500 יהודים. כאשר נכבשה על ידי הגרמנים, הם מיד שיעבדו את היהודים ובנו שטח הסגר מוקף תיל דוקרני בכיכר הכפר כדי לשים בו את השבויים הסובייטים הרבים שנפלו בידיהם בשבועות הראשונים לפלישתם לברה"מ. אלפים הוכנסו לכלוב מדי יום - מותשים, רעבים וצמאים, פצועים וחולים. למחרת, השבויים היו מוצעדים מערבה. עובדי הכפייה היהודים היו צריכים להביא מיכלים של לחם ומים לתוך הכלוב עבור השבויים. בין עובדי הכפייה האלו היה אחד בשם זלמן גורביץ'. יום אחד, פנה אליו סרן סובייטי בשם פיוטר מיכאילוביץ דנילוצ'קין, שרק אמר לו: 'תוציא אותי מפה'. גורביץ' התייעץ עם חבריו והחליט לעשות מעשה. הוא שם עליו זוג נוסף של מדי עבודה עם סימון יהודי, סחב עליו חבית ונכנס לתוך ההסגר של השבויים. מוסתר על ידי דבוקת השבויים הנואשים, דנילוצ'קין לבש במהירות את המדים הנוספים של גורביץ' והפך להיות עובד כפייה יהודי לשאר היום. בקורניץ לא היה גטו ובערב עובדי הכפייה היהודים הורשו לחזור לבתיהם. גורביץ' לקח את הסרן הסובייטי אל בית הוריו, שטיפלו בו עד שחזר אל איתנו. דנילוצ'קין הפך להיות מייסד קבוצת הפרטיזנים הראשונה בבלרוס והוא לא שכח את היהודים שהצילו אותו. גורביץ' וחבריו היו בין ראשוני המתגייסים ליחידתו. כשבאו הגרמנים לחסל את יהודי קורניץ, ברחו כ-300 יהודים מהעיירה אל יחידת הפרטיזנים של דנילוצ'קין, שעזרו להם כמיטב יכולתם. הצעירים והחזקים מביניהם הצטרפו לשורות היחידה, האחרים הוברחו בחלקם לתוך שטחים בברית המועצות שלא נכבשו. 150 שרדו.

מה בעצם סיפרתי לכם כאן? זה עתה סיפרתי לכם שבזמן השואה יהודים הצילו לא יהודי שלא הכירו, תוך סיכון חייהם, ואחר כך אותו לא יהודי וחבריו לנשק, הצילו יהודים רבים אשר את רובם לא הכירו, תוך סיכון חייהם שלהם. אין ספק שהשואה מלמדת אותנו את עומק ההשחתה אליו הגיע האדם. אך בשוליה, ישנם שיאים של הקרבה אנושית עבור הזולת. זוהי

הוכחה לכך שקיימת חלופה, שהניסיונות למנוע רציחות עם, כמו למשל על ידי משרדו של היועץ המיוחד למזכ"ל האו"ם למניעת רציחות עם, ועל ידי ממשלות וארגונים לא ממשלתיים, אינם ניסיונות חסרי סיכוי. אך הכישלון, עד כה, של הקהילה הבין-לאומית להתמודד עם רצח העם שנמשך בדארפור, מלמד עד כמה מסובכת המשימה.

ניתן היה בקלות למנוע מגרמניה הנאצית מלהתפשט טריטוריאלי, מלפתוח במלחמה ומלבצע רצח עם – לא בגלל העיניים היפות של היהודים, אלא מתוך אינטרס של המעצמות-בריטניה, צרפת, ברה"מ וארה"ב. הן לא עשו זאת, ושילמו על כך, לא רק ברצח ה'תעשייתי' של ששה מיליון יהודים, אלא גם במותם של עשרות מיליונים מאזרחיהן והרס של אירופה. אם לא יעצרו היום את רצח העם בדארפור, הוא יתפשט, יהיו עוד מעשי טבח המוניים, והמחיר שהעולם ישלם יהיה יקר לאין ערוך. שיקולים כלכליים הם גורמים מרכזיים המונעים את המניעה. אך חשוב שבני האדם יבינו, שזול בהרבה למנוע רצח עם מלשלם על הנזקים שלו לאחר מעשה. העובדה שברבים ממקרי רצח העם, מנהיגי הרוצחים מתחמקים מעונש היא שערורייה נוספת שהקהילה הבין-לאומית צריכה לתת עליה את הדעת. הפטור מעונש מעודד עוד מעשי טבח. אחרי השואה, חלק מבכירי המשטר הנאצי הועמדו לדין, ואחרים נשפטו בשנות השישים של המאה הקודמת, בעיקר בגרמניה. אך אלפים רבים של פושעים מהדרג הבינוני לא הובאו מעולם בפני שופט או נמלטו בדרכי עורמה שונות. חייבים ליצור חזית אחידה ויעילה על מנת לגרום לכל רוצח המוני פוטנציאלי להבין שישלם מחיר כבד על התעלמות מנורמות מוסריות בסיסיות.

כולנו בני הגזע האנושי, מחוברים ותלויים אחד בשני.

פוליטיקה שאינה מבוססת על אמות מידה מוסריות היא, בסופו של יום, לא פוליטיקה מעשית. מתוך טיעונים אלו, אני מבקש לחזור ולומר מה שאמרתי בדיוק לפני שמונה שנים, בנאום בפני ה'בונדסטאג' (הפרלמנט הגרמני):

אני בא מהעם אשר נתן לאנושות את עשרת הדיברות. בואו ונסכים שיש צורך בעוד שלוש דיברות, ואלו הן: לא תהיה מחולל הפשע, לא תהיה קורבן, ולא תהיה, לעולם לא, עומד מן הצד.